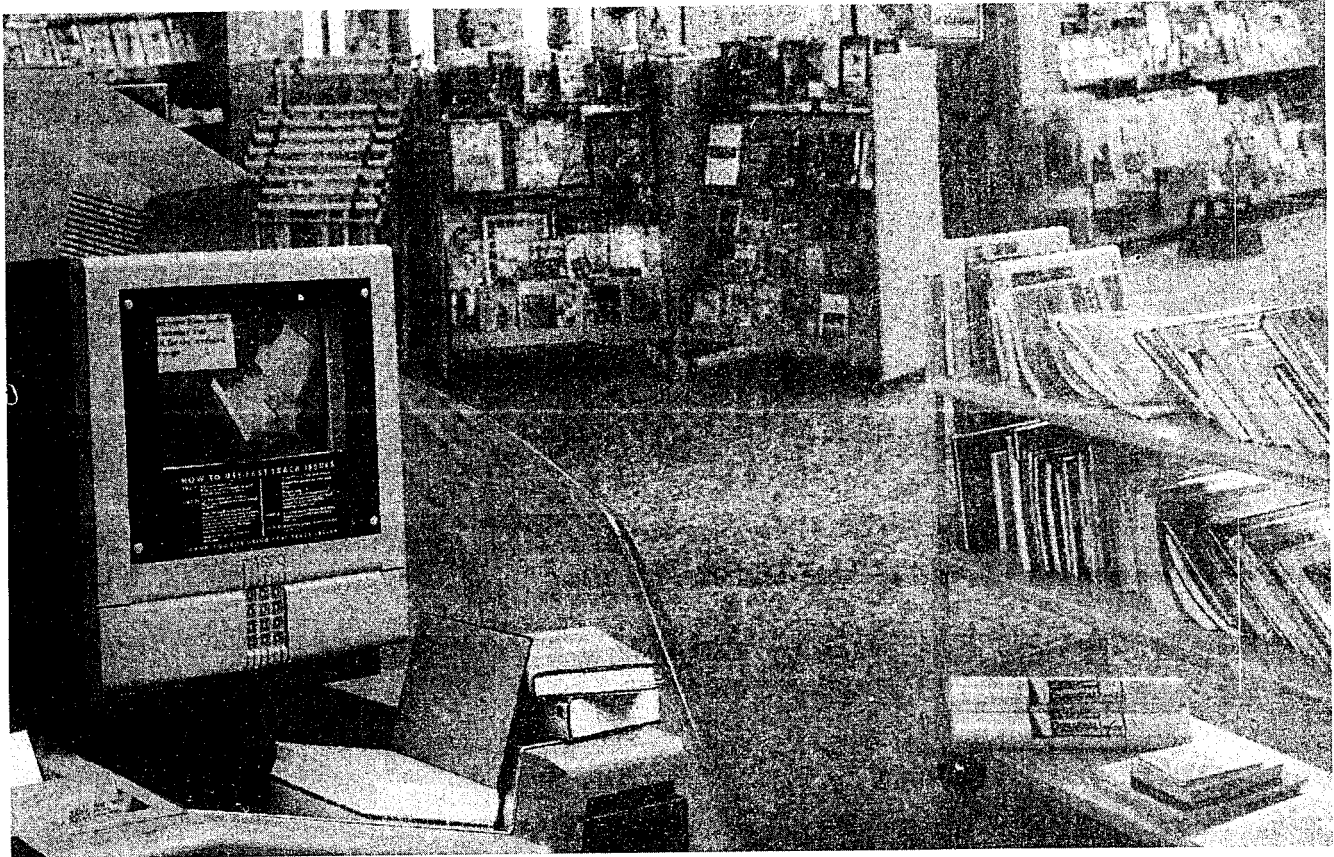

نوشین موسوی

دانشجوی کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی

سیمای کتابدار

با هر تلاش راه تنگتر و باریکتر شد. برخوردارهای بسیار دور از انتظار به ویژه در یک واحد عمومی مانند کتابخانه عمومی! بسیار مایل بودم دیداری از مجموعه کتابخانه داشته باشم. مایل بودم سری به سالن مطالعه که اندرونی دیگر از آن ساختمان بود و برای ورود به آن باید از دری شیشه‌ای و احتمالاً یک راهرو می‌گذشتم بزنم اما این امکان صرفاً در سایه انجام مراحل عضویت امکان‌پذیر بود. حال آنکه عضویت به طور عمده به دلیل ایجاد امکان امانت‌دهی منابع است.

روی کشورهای برگه‌دان، حروف الفبای فهرست برگه‌ها با بی‌حوصلگی و شاید عجله چسبانده شده بود. تابلو اعلانات هیچگونه انتظار مثبتی را به عنوان حتی یک کتابدار در من بر نمی‌انگیخت. در حالیکه از چنین آرایشی قدری در حیرت بودم و تا حدودی دور از انتظارم از آن واحد زیبا و تازه تأسیس شده، به سوی سه کتابدار پشت میز امانت رفتم. سعی کردم با شیوه‌های مختلف برقراری ارتباط، پلی میان خود به عنوان مراجعه‌کننده، سپس یک دانشجو، سپس یک تحصیل‌کرده این رشته و یک کتابدار با آن عزیزان ایجاد کنم، اما...

چندی پیش با ورود به مجموعه فرهنگی بسیار فعال و جدیدالتأسیس، بنابر علاقه، توجه، حساسیت، رشته تحصیلی و حرفه‌ام قدمی به مغز متفکر و دارنده منابع اطلاعاتی آن، کتابخانه، گذاشتم. درس زیبا و خوش‌ساخت مرا با شوقی بیشتر به سوی خود خواند. با ورود به مدخل اولیه، مشاهده بخش نمایش کتابهای جدید، خرسندم کرد. در سمتی دیگر که میز امانت و برگه‌دان کتابخانه آن را تزئین کرده بود مرا به سوی خودش راهنمایی کرد. با نگاهی به کل فضا، معماری درون در اندرون را غالب یافتم. بر

با دلی غمگین و قدری سُرخورده از آنجا خارج شدم و دری که در ابتدای ورودم شیک و زیبا می‌نمود، رنگ و جلوه خود را از دست داد. هنگام قدم زدن در آن مکان سبز و باصفا و مشاهدهٔ کودکان و نوجوانان سرزنده و شاداب با خود اندیشیدم به راستی این سه نفری که به عنوان همکار شاهد آنها بودم تا چه مقدار از خود و حرفه‌ای که به آن اشتغال می‌ورزند آگاهی دارند؟ آیا با علاقه و مطالعه به سوی آن آمده‌اند یا به حکم اجبار و...؟ برای انجام وظیفهٔ خود چگونه آموزشی را دیده‌اند؟ چند منبع تخصصی در رابطه با حرفه‌شان مطالعه کرده‌اند؟ آیا مدیریت تخصصی با تحصیلات دانشگاهی بر سر آنها وجود دارد؟ در این میان کوتاهی از کجاست؟

کتاب، کتابخانه و کتابداری در ایران سنتی دیرینه دارد. از کتابخانه کهن‌تر یا سارویه‌جی دوران شاه تهمورث و کتابخانه دانشگاه گسندی‌شاپور انوشیروان در قبل از اسلام تا کتابخانه عضدالدوله در شیراز بعد از اسلام و عزت، شرف و حرمت کتابدار شدن در آنها مراجعان به کتابخانه‌ها و از همه مهمتر مسئولان و کتابداران امروزی را لحظه‌ای بر جا متوقف می‌کند تا دوباره نظری بر خود بیفکند.

از آنچه در مورد شرایط استفاده از کتابخانه‌ها، امانت کتاب، حق و حقوق کتابدار و شیوه‌های جلب اهل تحقیق به کتابخانه‌ها می‌خوانیم درمی‌یابیم اگر شرایط بهتر از شرایط امروزی دنیای پیشرفته نبوده باشد، مسلماً پایین‌تر از آن نیز نبوده است. بر مصدر این حرفه افرادی می‌نشستند که به فضل و ادب مشهور بوده‌اند و به رموز طبقه‌بندی و مراتب علمی کتابداری آگاه. وجود کتابداران فاضل مانند ابن مسکویه، یحیی بن علی معروف به خطیب تبریزی (رئیس کتابخانه تکامیه)، خواجه نصیر طوسی و مانند آنها نشان می‌دهد کتابداری دارای

قدر و ارزش بسیار بوده است و جز صاحبان فضل و دانش در رأس آنها نمی‌نشسته‌اند.^۱

امروزه گرچه خدمات کتابداری به وسیله میلیونها نفر مورد استفاده قرار می‌گیرد ولی هنوز برای تعداد زیادی از عموم مردم رشته شناخته‌شده‌ای نیست. کتابداران نیز به ندرت موضوع مباحث عمومی، مالی و بودجه‌ای قرار می‌گیرند. یک کتابدار متخصص چون در یک کتابخانه تخصصی کار می‌کند متخصص نیست، بلکه به این خاطر متخصص است که قادر است اطلاعات صحیح را در زمان مناسب و در جای مناسب در اختیار مراجعه‌کننده قرار دهد. بدون توجه به اینکه مراجعه‌کننده او کودکی ناتوان یا مهندسی در سطح بالا باشد.

در ارزیابی کلی حرفه کتابداری، در کل یک نظر عمومی وجود دارد که مبتنی بر این است که زمان ما زمان تغییرات بزرگ است. قریب به اتفاق آراء و عقاید با این نظر مؤافقت که تغییرات عظیم و شگرفی در عصر ما، در مقایسه با فعالیت‌های کهن کتابخانه‌ها یعنی گردآوری، ذخیره‌سازی، سازماندهی و اشاعهٔ دانش به وجود آمده است. افزایش و نفوذ تکنولوژی و کامپیوتر، ارتباطات راه دور و رسانه‌های کوچک (Micro media) هم در علم و هم در زندگی روزمره توانسته است گردآوری و مجموعه‌سازی و اشاعهٔ دانش و ارسال آن را مستقل و جدا از فضا و زمان انجام دهد.

در پی تحقیقی بر اساس پرسشنامه‌ای، اظهار نظرهایی بر پایین بودن موقعیت اجتماعی این رشته و متولیان آنها تأکید کرده‌اند و مواردی مانند زنانه بودن حرفه، ناپیدا بودن حجم کار کتابخانه، کیفیت پایین وضعیت خدمات، پایین بودن حقوق و دستمزد این حرفه، نقش حاشیه‌ای کتابخانه‌ها در توسعهٔ اقتصاد کشور، عدم تشخیص کتابداران و سایر کارمندان از سوی مراجعان، ناآگاهی عموم مردم از میزان بودجه و

تعداد کارکنان مورد نیاز اداره یک کتابخانه، کمبود بودجه، ناآگاهی عموم مردم از اهمیت اجتماعی کتابداران، لوکس و غیرضروری بودن خدمات کتابداری از سوی مردم، تصویر ذهنی خشک و عبوس کتابدار در اذهان مردم و تمایل عموم مردم به مطالعه و خواندن اندک را می‌توان برشمرد.^۲

در این میان عامل فرهنگ حرفه‌ای یکی از عوامل بنیادی است. کیفیت خدمات بستگی زیادی به کیفیت اشخاص دارد. به نظر می‌رسد مسائل مربوط به موقعیت و شهرت آنان به دلیل عدم شناخت آنها توسط دولت، مؤسسات و مراکز مشابه است. این عدم شناخت سبب نبود یا کاهش تخصیص بودجه به کتابخانه و مراکز اطلاع‌رسانی می‌شود. متخصصان این رشته باید نقشی پیشگام داشته باشند و با چشمانی باز به نیازهای خاص مراجعان بنگرند. جایگاه ویژه خود را در بازار کار تعریف و تثبیت کنند و نشان دهند که پویا و زنده‌اند. نقش خود را در چرخهٔ انتقال اطلاعات بشناسند و به درستی ایفاء کنند.

همچنین عده‌ای تصور می‌کنند شغل کتابداری در مقایسه با دیگر شغل‌ها خالی از فایده است و از نظر شخصیت اجتماعی دارای سطح پایینی است. به نظر می‌رسد علت و منشأ این گونه باورها، استفاده از نیروی انسانی ارزان و به کارگیری آنها در کتابخانه‌ها بوده است و این در شرایطی است که این نیروی انسانی مجبور به انجام کارهایی در سطح پایین می‌شود که نیاز به تبخّر و تجربه‌ای ندارد. حال آنکه مشاغل عمده و مهمی که به تخصص و شرایط خاصی نیاز دارند با افراد فاقد شرایط و بدون تجربه لازم پر می‌شود. در حالیکه کتابداری تخصصی است، قابل انعطاف به منظور فراهم‌سازی خدمات اطلاعاتی در سطح بالا برای جامعه و این تفکر و جریان آن در کشورهای پیشرو به خوبی نضج گرفته است.

کتابداران تعیین‌کننده نیازهای اطلاعاتی جامعه در سطح بالا و گسترده هستند و نکات اصلی و مهم اخلاقیات حرفه را مشخص می‌کنند. این معیارهای اخلاقی رابطه کارشناسان اطلاع‌رسانی را با حرفه‌شان، فعالیتها و اهداف آنان و همچنین رابطه آنها را با انجمن حرفه‌ای کتابداری مشخص می‌کنند. مشکلات اخلاقی عصر الکترونیک، قابلیت‌های دستیابی، تبلیغات، نهنکاری و سزی بودن اطلاعات و حمایت از افراد به منزله نیازهای خاص اخلاقیات حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی به یگدیگر پیوسته و مربوطند.

از عواملی که به شخصیت اجتماعی کتابداران می‌تواند شکل بخشد می‌توان به این موارد اشاره کرد:

- تقاضای جامعه و نیاز آن به قابلیت‌های حرفه

- وضعیت پیشرفته حرفه بر مبنای نگرش و شناخت آن به منزله شاخه‌ای از علم

- آگاهی جامعه به وظایف و مسئولیت کتابداران

- شرایط آموزش، قدرت تفکر و تعقل و صفات مورد نیاز برای کتابداران

- حقوق و مزایای حرفه‌ای آنان^۳

موقعیت یک کتابدار به مهارت‌های ارتباطی - اخلاقی او بستگی زیادی دارد. مهارت‌های ارتباطی او از اجزای زیادی مانند شناخت مراجعان، درک طبیعت بشر، شایستگی، نظم و ترتیب، سادگی، تماس داشتن، توانایی استدلال و منطق، شناخت تنوعها، سازماندهی مواد و دقت نظر و اصلاح تشکیل می‌شود. یک کتابدار با پنج روش گوش کردن، صحبت کردن، خواندن، نوشتن و ارتباطات غیرکلامی می‌تواند ارتباط برقرار کند. هر چه فعالیت‌های کتابخانه‌ها پیچیده‌تر

باشد انتظار از شیوه عملکرد و مهارت کارکنان آنها نیز افزایش می‌یابد. این مهارت‌ها می‌تواند موارد ساده‌ای مانند پاسخگویی تلفنی باشد یا امور دشواری مانند طراحی، برنامه‌ریزی، گزارش‌نویسی و ...

به دلیل نقش بسیار مهم گرداننده و کارکنان این واحد لازم است دقت و توجه خاصی به آن مبذول شود. این کتابداران لازم است اطلاعات عمومی وسیع و شخصیت اجتماعی مثبتی داشته باشند. علاوه بر آگاهی تخصصی خود اطلاعاتی درباره فعالیتها، رغبتها، خصوصیات زندگی اجتماعی مردم منطقه، سازمانها و مؤسسه‌ها و انجمن‌های فرهنگی و اجتماعی و مذهبی حوزه مناسب خود داشته باشند. آگاه به پیشرفت‌های تکنولوژی برای انتقال روزآمد و سریعتر اطلاعات باشند و در سیمای خود به اهمیت و نقش کارکردی حرفه و موقعیتش ایمان داشته باشد و باورهایی به شرح زیر را همواره مورد توجه قرار دهد:

* داشتن تصویری روشن از کتابدار آرمانی و شناخت خدمات ضروری برای خواننده و معیارهای مناسب سنجش عملکرد خود

* معتقد بودن به ارزشمندی کار و حرفه‌اش و مفید دانستن کتابخانه به عنوان یک نهاد در جامعه

* خرسندی از عشق به حفاظت کتابها، دانش و اشاعه آن

* شناخت جوهر فرهنگ و تلاش برای ارتقاء آن به واسطه آموزش جامعه که می‌بیند.

* رعایت بی‌طرفی حرفه‌ای به تمامی مجموعه معتقدات، اندیشه‌ها و نظریه‌های سیاسی و اخلاقی و پذیرش کتابخانه به عنوان وسیله‌ای بی‌طرف برای جامعه هدفدار

* حفظ حرمت آزادی‌هایی مانند آزادی اندیشه، گفتار، نشر، واسپاری دانش و آزادی

کتابخانه‌های عمومی از جمله کتابخانه‌هایی هستند که به طور رایگان یا با مبلغی ناچیز در خدمت افراد یک جامعه یا منطقه قرار می‌گیرند. توده مردم یا قشر خاصی از آنها مانند کودکان، کارمندان، بیماران، زندانیان، کارگران، معلولان، نوسوادان، باسوادان، متخصصان، محققان و ... در حوزه خدماتی آنها قرار دارند. هدف چنین کتابخانه‌ای خدمت به توده مردم یا گروه خاصی از افراد است و مانند یک مرکز فرهنگی در جامعه است که با خدمات گسترده خود می‌تواند در حفاظت از دموکراسی، آگاهی سیاسی، اجتماعی، علمی و تشویق فعالیت‌های خلاق زمان فراغت مؤثر باشد.

به دلیل طیف وسیع مراجعان به این گونه کتابخانه‌ها و متغیر بودن درجات تحصیلی، علایق و زمینه فرهنگی آنها و به دلیل تنوع مجموعه در این کتابخانه‌ها لازم است برای پاسخگویی مناسب به مراجعه و تقاضاهای گسترده مراجعان در زمینه‌های موضوعی مختلف افرادی متخصص و آگاه در حوزه مربوطه به کار گرفته شوند. درجه صلاحیت یک کتابخانه را با توجه به کارمندان متخصص آن می‌توان سنجید.^۴

نقش کتابدار در عصر حاضر به قدری وسعت گرفته است که در کلیه حوزه‌های تربیتی، آموزشی، فنی، تخصصی، پزشکی، خدمات ویژه افراد معلول و مانند آنها و حوزه‌هایی مانند کتاب‌درمانی می‌توان برشمرد. او همواره به دنبال یافتن شیوه‌ای برای ارتباطات است و منابع کتابخانه را در راستای کمک به این برقراری ارتباط به کار می‌گیرد. وی در رویارویی با افراد و

استفاده که بر تمامی حرفه‌اش سایه افکنده است.

* بیان مستدل اعتقاداتش، ابزار محکم و استوار اندیشه‌های به حقیقت و فعالیت در تدوین قوانین اجتماعی

* استقامت در برابر موانع و مشکلات و کوشایی در بهبود گردآوری و تنظیم مواد و ارائه خدمات

* ایجاد و حفظ نگرش حرکت خود و کتابخانه‌اش در یک جریان تاریخی و تلاش در سهیم کردن دیگران در این تحول تاریخی

* وجود هدف مشترک در سهیم شدن در منابع اطلاعاتی و کتابها میان کتابدار و مراجعه‌کننده

* نظم‌بخشی به انبوه اطلاعات آشفته با هدف سودمندی‌گایی به واسطه دانش کتابداری

* داشتن مفهومی پایدار و آرمانی از عامه مردم در ذهن خود و تلاش در تبدیل تمایلات صحیح گروهی خاص به نفع علایق کل جامعه

* ایفاء وظیفه‌های آموزشی افرادی که کتاب می‌خوانند و هدایت و جذب افرادی که نمی‌خوانند.

* ایفاء نقش هدایت‌کننده برای خواننده به واسطه شجاعت، هوشمندی، اعتدال و اعتماد به مجموعه منابع اطلاعاتی موجود در کتابخانه‌اش

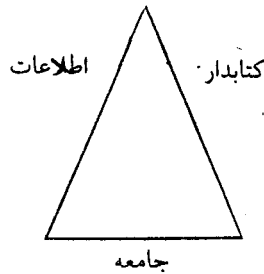
* کمک به رشد فرهنگ کتابخانه و کتابخوانی

* احساس تعهد و مسئولیت نسبت به تحصیل‌آمختگان رسمی و اعتقاد به با ارزشتر بودن افراد اهل مطالعه در روند آینده جامعه

* خدمت در راستای هدف‌های متعالی کتابداری و پرهیز از حرفه‌گرایی غیرمنطقی و توجه و اندیشه به وحدت حرفه‌ای

* حفظ هویت فرهنگی، مذهبی و اجتماعی جامعه‌اش همزمان با احترام به فرهنگ بشریت^۵

با توجه به نکات فوق شکل کلی این جریان عبادت می‌شود از:

به دلیل نیاز گسترده کتابخانه‌ها در به‌کارگیری کارکنانی با عنوان کتابدار بدیهی است تعداد قابل توجهی از آنها از میان افراد غیرمتخصص انتخاب می‌شوند. اما لازم است دست کم در مدیریت کتابخانه‌ها از نیروهای متخصص استفاده شود. لذا، بیش از آن باید این دیدگاه قویاً پذیرفته شود که این رشته نیز مباحث و نیازهای تخصصی خود را دارد. رشته‌های علمی و فنی که بدون تردید باید هر دو دیدگاه علم و فن آن مورد توجه قرار گیرد. حال آنکه عمدتاً به صورت عضوی از کادر اداری و اجرایی با حداقل دستمزد در رده علمی - فنی و تخصصی مورد توجه قانون استخدامی قرار می‌گیرد!

همانگونه که هرگز ریاست بیمارستانی به رئیسی که پزشک نباشد سپرده نمی‌شود، سپردن مدیریت این واحدها نیز به غیرمتخصصان فن علاوه بر صدمه‌های کاملاً مشخص و دست کم گرفتن نقش و اهمیت آن تأثیرات بلندمدتی خواهد داشت که یافت آن نیازمند مطالعه‌ای دقیقتر و آگاهانه‌تر خواهد بود. اما نتایج مؤثر نبودن روند حرکتی آنها همواره به راحتی خود را نشان می‌دهد.

بعد از مدیریت، در صورت جذب نیروهای غیرمتخصص لازم است حتماً دوره‌های کوتاه

مدت، سپس دوره‌های بازآموزی به ویژه در اصول رفتاری و اطلاع‌رسانی پیش‌بینی شود. متأسفانه در این میان به دلیل نبودن انجمنی حرفه‌ای - صنفی ایجاد تشکلی در این باره امکان‌پذیر نشده است. لذا، همواره ضعف و نارسایی در این بخش و حومه مشهود است.

در این میان به عنوان یک کتابدار با خود دوباره می‌اندیشم به راستی مشکل کجاست؟ سیمای کتابداران ما نزد خودشان و جامعه چیست؟ سیمای تخصصی، علمی و فنی آنها در کدام رده ارزیابی می‌شود؟

منابع

۱. پوری سلطانی. "شکل‌گیری کتابداری نوین در ایران". پیام کتابخانه. سال اول، ش ۱، تابستان ۳۰. ۷۰.
۲. هانس پرنیس و ویلکو دوزیر، "وضعیت، شهرت و موقعیت اجتماعی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی"، زهرا موسوی‌زاده، پیام کتابخانه، سال ۴، ش ۱ و ۲، بهار و تابستان ۱۳۷۳: ۶-۱۵.
۳. ایبولیا، بیلدی، "وضعیت و شخصیت اجتماعی حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی: بررسی بین‌المللی"، ترجمه پرویز بهیار، فصلنامه کتاب، دوره ۵، ش ۱ و ۲، تابستان ۱۴۰. ۷۳.
۴. زهرا موسوی‌زاده، "کارکنان کتابخانه‌های عمومی". پیام کتابخانه، سال ۵، ش ۳ و ۴، پاییز و زمستان ۳۰. ۷۴-۳۳.
۵. "اصول کار مرجع" واحد آموزشی کارشناسی کتابداری و اطلاع‌رسانی.